

S.A.Hacıyeva
i.f.d., Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
hajiyevasakina@yahoo.com
J.Z.Cabbarlı
magistrant, Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
receblijale@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 17.09.2025

The article was received by editorial board on 17.09.2025

Статья принята к печати 17.09.2025

KONSOLIDƏ EDİLMİŞ MALİYYƏ HESABATLIĞI VƏ AUDİTİNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Məqalədə konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlığının nəzəri əsasları, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları çərçivəsində tətbiqi, eləcə də bu hesabatların auditində qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması yolları ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Məqalədə həmçinin Azərbaycanda bu sahənin inkişafı ilə bağlı hüquqi, texnoloji və insan resurslarına dair aktual problemlər və onların həlli yolları təklif olunmuşdur. Tədqiqat nəticəsində aydın olmuşdur ki, konsolidə edilmiş hesabatların effektivliyi şəffaflıq, audit keyfiyyəti və texnoloji infrastrukturla birbaşa əlaqəlidir.

***Açar sözlər:** konsolidə edilmiş hesabat, audit, şəffaflıq, texnologiya, kadr potensialı, normativ baza, beynəlxalq təcrübə.*

GİRİŞ

Hazırkı dövrdə iqtisadiyyatın qlobal inteqrasiyası, kapital bazarlarının inkişafı və korporativ idarəetmənin güclənməsi konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Ayrı-ayrı hüquqi şəxslərin hesabatları qrupun maliyyə vəziyyətini tam şəkildə əks etdirmədiyindən, konsolidə olunmuş hesabatlar investorlar, kreditorlar və dövlət orqanları üçün etibarlı mənbə rolunu oynayır. Azərbaycanın iqtisadiyyatında böyük holdinqlərin, konsernlərin və maliyyə qruplarının artması bu sahəyə marağı artırmışdır.

Audit isə bu hesabatların düzgünlüyünü təsdiqləyərək həm daxili idarəetmə orqanları, həm də xarici maraqlı tərəflər üçün etibarlılıq təmin edir. Beləliklə, konsolidə edilmiş hesabatlıq və onun auditinin aktual məsələlərinin öyrənilməsi müasir maliyyə elminin və praktikasının mühüm istiqamətlərindəndir.

NƏZƏRİ

YANAŞMALAR

Konsolidə edilmiş hesabatlıq - ana şirkət və onun nəzarətində olan təşkilatların aktiv, öhdəlik və kapital məlumatlarını birləşdirməklə qrupun real maliyyə vəziyyətini göstərir və ya ayrı-ayrı hüquqi şəxs statusuna malik müəssisələrin vahid iqtisadi subyekti kimi təqdim olunmasıdır. Başqa sözlə, holdinq və ya konsern tərkibində fəaliyyət göstərən törəmə müəssisələrin maliyyə nəticələri, balans göstəriciləri və pul axınları ana şirkətin göstəriciləri ilə birləşdirilərək ümumi hesabat hazırlanır. Bu yanaşma, şirkət qrupunun bütövlüyü üzərində obyektiv qiymətləndirmə aparmaq üçün əhəmiyyətlidir. Əsas məqsəd qrupun ümumi maliyyə vəziyyətini, fəaliyyət nəticələrini və pul axınlarını şəffaf və dəqiq əks etdirməkdir. Onun əsas məqsədi investorlar, kreditorlar, dövlət orqanları və digər istifadəçilərə şirkətlər qrupunun real maliyyə vəziyyəti barədə obyektiv və tam məlumat təqdim etməkdir. Bu səbəbdən

konsolidə edilmiş hesabatlıq şəffaflıq, müqayisəlilik və etibarlılıq baxımından müasir korporativ idarəetmənin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir.

Konsolidə edilmiş hesablara daxil olan əsas sənədlər:

- konsolidə edilmiş balans (Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat);
- konsolidə edilmiş mənfəət və zərər hesabatı;
- konsolidə edilmiş pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatı;
- konsolidə edilmiş kapitalda dəyişikliklər hesabatı;
- hesabat siyasəti və qeydlər.

Konsolidə edilmiş audit – ana şirkət və onun törəmə şirkətləri üzrə tərtib olunmuş konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının müstəqil auditor tərəfindən yoxlanılması prosesidir.

Dünya praktikası göstərir ki, konsolidə edilmiş hesabatların hazırlanması əsasən Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (IFRS) əsaslanır. Xüsusilə IFRS 10 “Consolidated Financial Statements” standartı konsolidasiyanın prinsiplərini müəyyən edir. Burada ana şirkətin törəmə üzərində nəzarəti əsas meyar kimi qəbul olunur.

Azərbaycan Respublikasında isə bu sahə “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun, Maliyyə Nazirliyinin normativ aktları və metodik göstərişləri ilə tənzimlənir. Lakin milli praktikada hələ də bəzi uyğunsuzluqlar qalır:

- törəmə müəssisələrdə mühasibat uçotunun IFRS-ə tam uyğun aparılmaması;
- hesabat formalarının elektronlaşdırılmasının tam tətbiq olunmaması;
- bəzi şirkətlərin törəmə müəssisələrin göstəricilərini tam açıqlamaması.

Auditorun məqsədi:

- konsolidə edilmiş hesabatların Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (IFRS) və ya yerli qanunvericiliyə uyğun hazırlanıb-hazırlanmadığını qiymətləndirmək;

- riskləri müəyyənləşdirmək (məsələn: valyuta riskləri, bağlı tərəf əməliyyatları);
- qeyri-dəqiqlik və daxili uyğunsuzluqları aşkar etmək.

Konsolidə edilmiş hesabatların auditı adi maliyyə hesabatlarının auditindən daha mürəkkəbdir.

Burada auditor qarşısında bir sıra spesifik problemlər yaranır:

- uçot siyasətlərinin fərqliliyi – Qrupdakı hər bir müəssisə fərqli uçot metodlarından istifadə edə bilər, auditor isə onları vahid standart üzrə uyğunlaşdırmalıdır.

- daxili əməliyyatların aradan qaldırılması – Törəmələr arasındakı borclar, daxili satışlar, dividendlər və digər əməliyyatların konsolidasiya zamanı silinməsi tələb olunur. Bunların düzgün aparılması həm texniki, həm də analitik cəhətdən mürəkkəbdir.

- beynəlxalq tələblərə uyğunluq – Xarici investorların cəlbi baxımından audit hesabatı IFRS və Beynəlxalq Audit Standartlarına əsaslanmalıdır.

- məlumatın əldə edilməsində çətinliklər – Bəzi törəmə müəssisələr hesabat məlumatlarını vaxtında və tam təqdim etmir ki, bu da auditor işinin keyfiyyətinə təsir göstərir;

- törəmə şirkətlərin fərqli coğrafi və hüquqi mühitlərdə yerləşməsi;
- valyuta çevrilməsi və tərcümə fərqləri.

Konsolidasiya zərurəti olan hallarda təkrarlanan əməliyyatlar, daxili borc və əlaqəli müqavilələr silinir.

Konsolidasiya prosesində şirkətlərin hesabat tarixlərinin fərqli olması, təkrarlanan əməliyyatların silinməsindəki çətinliklər, valyuta kurslarının uyğunlaşdırılması kimi məsələlər konsolidasiya prosesində qarşıya çıxan çatışmazlıqlardır. Bunlardan əlavə hazırda konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlığı və auditində müşahidə olunan əsas problemləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

• normativ bazanın yetərsizliyi – milli qanunvericilikdə IFRS-ə uyğun tam mexanizmlərin olmaması;

• peşəkar kadr çatışmazlığı – beynəlxalq standartları bilən mühasib və auditorların sayının məhdud olması;

- texnoloji məhdudiyyətlər – konsolidasiyanın əksər hallarda əl üsulu ilə aparılması, elektron proqram təminatının az tətbiqi;
- şəffaflığın aşağı səviyyəsi – bəzi iri şirkətlərin törəmə müəssisələri haqqında tam məlumatı açıqlamaması;

Bu problemlər üzrə avtomatlaşdırılmış hesabat alətlərinin istifadəsi vacibdir.

Konsolidasiya olunmuş hesabatların obyektivliyi audit prosesi vasitəsilə yoxlanılmalıdır. Bu da audit prosesinin rolunun artmasına gətirib çıxarır. Auditor konsolidasiya prosedurlarını, daxili əlaqələrin silinməsinə, qrup daxili qiymətləndirmələri diqqətlə araşdırmalıdır. Audit prosesində texnoloji vasitələrin istifadəsi, auditin səviyyəsini və effektivliyini artırır.

Mürəkkəb konsolidasiya proseslərinin daha effektiv idarə olunması üçün ERP sistemləri, bulud texnologiyaları, avtomatlaşdırılmış audit proqramları kimi texnologiyaların rolu artmaqdadır. Xüsusilə, data analitikaları və əsas indikatorların izlənilməsi auditin dəqiqliyini artırır.

Konsolidasiyanın aşağıdakı üsulları var:

- tam konsolidasiya;
- əlaqəli şirkətlər üçün payçı metod;
- birgə müəssisələr üçün nisbətə görə konsolidasiya.

Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlığı və auditin təkmilləşdirilməsi istiqamətində araşdırmada aşağıdakı metodlardan istifadə olunmuşdur:

Analitik təhlil: Mövcud ədəbiyyat və beynəlxalq normativ sənədlərin araşdırılması;

Müqayisəli analiz: Azərbaycanda tətbiq olunan konsolidə edilmiş hesabat qaydaları ilə IFRS arasında müqayisə;

Empirik yanaşma: Məlumatların real audit hesabatlarından götürülərək ümumiləşdirilməsi.

TƏHLİL

Konsolidə edilmiş hesabatların mahiyyəti ana şirkət və törəmə şirkətlərin maliyyə məlumatlarının birləşdirilməsi və qrupun vahid iqtisadi subyekt kimi təqdim olunmasına əsaslanır. Əsas məqsəd real maliyyə vəziyyətini əks etdirmək, şəffaflıq yaratmaq və istifadəçilərə düzgün məlumat çatdırmaqdır.

Konsolidə edilmiş hesablara daxil olan sənədlər: balans, mənfəət və zərər, pul vəsaitlərinin hərəkəti və kapitalda dəyişikliklər hesabatıdır. Bu hesabatların düzgün hazırlanması üçün uçot siyasətlərinin uyğunlaşdırılması, törəmələrarası əməliyyatların aradan qaldırılması, valyuta çevrilməsi və hesabat tarixlərinin eyniləşdirilməsi tələb olunur.

Beynəlxalq mühitdə IFRS 10 'Consolidated Financial Statements' konsolidasiyanın əsas prinsiplərini müəyyən edir. ABŞ-da isə GAAP prinsipləri tətbiq olunur. Azərbaycan təcrübəsində Mühasibat uçotu haqqında Qanun və Maliyyə Nazirliyinin metodik göstərişləri əsas tənzimləyici sənədlərdir. Lakin milli praktikada IFRS ilə tam uyğunluq hələ də təmin olunmamışdır.

Audit prosesində auditor qarşısında yaranan əsas çətinliklər bunlardır: uçot siyasətlərinin fərqliliyi, daxili əməliyyatların silinməsi, valyuta çevrilməsi, məlumatların vaxtında təqdim olunmaması və törəmələrin fərqli hüquqi mühitlərdə fəaliyyət göstərməsi. Auditor bu məsələləri aradan qaldırmaq üçün həm analitik bacarıqlardan, həm də texnoloji vasitələrdən istifadə etməlidir.

Son illərdə ERP sistemləri, süni intellekt və böyük verilənlərin təhlili (Big Data) konsolidə edilmiş hesabatların hazırlanması və auditində mühüm rol oynamağa başlamışdır. Bu texnologiyalar məlumatların dəqiqliyini artırır və prosesin vaxtını azaldır. Azərbaycanın iqtisadi mühitində bu texnologiyaların tətbiqi məhdud olsa da, gələcək inkişaf üçün böyük potensial daşıyır.

Konsolidasiya üsullarına gəlinə: tam konsolidasiya, payçı metodu və nisbətə görə konsolidasiya geniş tətbiq olunur. Hər bir üsulun üstünlükləri və məhdudiyyətləri vardır. Məsələn, tam konsolidasiya qrupun bütün maliyyə göstəricilərini əhatə edir, lakin daha çox əmək tələb edir.

NƏTİCƏ

Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, konsolidə edilmiş hesabatlar və onların auditini şirkətlərin şəffaflığı və maliyyə dayanıqlığının təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan iqtisadiyyatında bu sahənin inkişafı üçün bir sıra addımlar atılmalıdır:

- *Normativ bazanın təkmilləşdirilməsi*: Milli qanunvericilik BMHS və BAS ilə uyğunlaşdırılmalı, elektron hesabat sistemləri tam tətbiq olunmalıdır.

- *Texnologiyanın rolu*: ERP sistemləri, süni intellekt və Big Data kimi alətlər konsolidasiya və audit prosesinə inteqrasiya edilməlidir.

- *İnsan resurslarının inkişafı*: Mühasiblər və auditorlar üçün sertifikatlaşdırma və davamlı təlim proqramları təşkil edilməlidir.

- *Şəffaflığın artırılması*: Törəmə müəssisələrin göstəriciləri daha dolğun açıqlanmalı, risklərin idarə olunması barədə məlumatlar hesabatlarda öz əksini tapmalıdır.

- *KOB-lar üçün sadələşdirilmiş mexanizmlər*: Kiçik və orta müəssisələr üçün xüsusi konsolidasiya qaydaları hazırlanmalı və onların tətbiqi sadələşdirilməlidir.

Bu tədbirlər həyata keçirildiyi təqdirdə, konsolidə edilmiş hesabatların keyfiyyəti və etibarlılığı artacaq, Azərbaycan şirkətlərinin beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyəti yüksələcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Arens, A., Elder, R., & Beasley, M. (2019). Auditing and Assurance Services. Pearson.
2. Abbasov, Ş.Ə. (2022). Mühasibat uçotu və audit. Bakı: Təhsil.
3. Weygandt, J., Kieso, D., & Kimmel, P. (2020). Financial Accounting: IFRS Edition. Wiley.
4. Nobes, C., & Parker, R. (2020). Comparative International Accounting. Pearson.
5. Əliyev, E. (2021). Auditın əsasları. Bakı.
6. Hacıyev, V. (2020). Maliyyə hesabatları və təhlili. Bakı Dövlət Universiteti.
7. Qasimov, A. (2020). Audit və maliyyə nəzarəti. Bakı: Təhsil.
8. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). International Standards on Auditing (ISA). <https://www.iaasb.org>
9. IFRS Foundation. (2023). International Financial Reporting Standards. <https://www.ifrs.org>
10. PwC. (2023). Guide to Consolidation and Reporting. <https://www.pwc.com/ifrs>
11. EY. (2021). Audit Committee Handbook.
12. World Bank. (2022). Report on Corporate Financial Reporting.
13. KPMG. (2023). Consolidated Financial Statements Guidelines.
14. Deloitte. (2023). Annual Consolidation and Audit Practices.

S.A.Hajiyeva

PhD in Economics, Azerbaijan University of Tourism and Management

J.Z.Jabbarli

master student, Azerbaijan University of Tourism and Management

Current issues of consolidated financial reporting and auditing

Abstract

This article analyzes the theoretical basis of consolidated financial reporting, its application within the framework of International Financial Reporting Standards (IFRS), as well as the auditing challenges and improvement strategies. It also explores the current legal, technological, and human resource-related issues concerning the development of consolidated reporting in Azerbaijan. The study concludes that the effectiveness of consolidated reports is closely linked to transparency, audit quality, and technological infrastructure.

Keywords: *consolidated financial statements, IFRS 10, audit, transparency, technology, human resources, international practice.*

